

УДК 821.161.2

**ПОЛЕМІКА І. ФРАНКА ТА М. ПАВЛИКА
НАВКОЛО ДРАМИ О. ОСТРОВСЬКОГО «ГРОЗА»:
ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНИЙ І ЕТНОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТИ**

Л.Б. Приймак

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

У статті йдеться про маловідому полеміку між І. Франком і М. Павликом стосовно драми російського драматурга О. Островського «Гроза». Позиції І. Франка та М. Павлика збігалися в тому, що переклади найкращих зразків світового письменства не тільки не загрожують самостійності української літератури і української мови, а навпаки, сприяють їх подальшому розвитку. Першість Павлик віддає саме драматичним творам серед своїх перекладів. Вони заслуговували особливої уваги, оскільки в них мали потребу репертуари драматичних театрів Галичини. Проте позиції І. Франка та М. Павлика, як виявилось, не в усьому були тотожними. Так, полеміка, яка виникла між ними навколо драми О. Островського «Гроза», свідчить про принциповість позицій кожного, і її слід розцінювати як «пошук істини через плюралізм думок». Не можемо сказати, хто був більше винен у тому, що так сталося. Усе це вже історія, і вона підлягає об'єктивному вивченню – без упереджень і пристрастей.

Ключові слова: полеміка, переклад, Галичина, українська література, драматичні твори.

Постановка проблеми. Література кін. ХІХ – поч. ХХ ст. відзначається намаганнями українських письменників звернути увагу на соціальні питання. Серед них особливе місце займає

питання становища жінки у тогочасному суспільстві. Є всі підстави вважати М. Павлика першим «феміністом» в українській літературі. Ряд його статей «Про жіночу долю», «Причинок до етнографії любові», «Про емансипацію жінки», «Перші ступні русько-українського жіноцтва», «Неволя женщин» присвячені становищу жінки в сучасному суспільстві. М. Павлик займав передові позиції стосовно створення умов незалежності жінок від чоловіків, рівності з ними у сімейному та суспільному житті. Цікавим у цьому контексті є його прозовий твір «Робенщукова Тетяна». Повесть, побудована на основі живих спогадів про Косівщину, батьківщину автора. Ця тематика й надалі хвилювала М. Павлика. Тому вибір драми відомого російського драматурга О. Островського «Гроза» М. Павликом для перекладу був не випадковим. На його думку, він мав особливе соціальне значення для Галичини. Своєрідність літературно-критичних виступів Павлика полягає в тому, що свої переконання він відстоює саме у зв'язку із власною перекладацькою діяльністю.

Актуальність проблеми. Розвиток перекладацької справи в Україні наприкінці ХІХ ст. ставав все активнішим. Необхідність перекладів кращих зразків світової літератури на українську мову ставала очевидною. Особливе значення на той час мали драматичні твори, які наповнювали репертуари театрів. Вивчення європейських куль-

турних тенденцій мало величезний вплив на розвиток української літератури та еволюцію народницького дискурсу.

Метою даної статті є донести неабияке значення вивчення даної полеміки між І. Франком і М. Павликом для історії української літератури, а також можливість простежити еволюцію літературно-естетичних поглядів М. Павлика.

Виклад матеріалу. Полеміка, яка відбулася між М. Павликом і І. Франком стосовно «Грози» О. Островського, і тривала майже двадцять років, є цікавим біографічним фактом І. Франка і М. Павлика, а також свідченням розвитку літературної критики того часу. До «Грози» І. Франко ставився дуже критично. Стверджував, що «Гроза» і в естетичному, і в етичному плані є твором недосконалим та застарілим. Саме І. Франко мав на увазі М. Павлик, коли пояснював, чому «Гроза» («Буря») так довго йшла до читачів: це відбувалося, «дякуючи не москвофілам, ані взагалі штемпованим рутенським назадникам, але власне деяким русинам-українцям, котрих можна було вважати за світочів у таких справах ...» [1, с. 81].

Узагалі, коли йдеться про стосунки таких непересічних авторів, як Франко і Павлик, важко стати на чийсь бік. Була своя правда у Франка, але була вона й у Павлика. І. Франко справедливо звинувачував свого давнього однодумця в надмірній увазі до жіночого питання. У цьому був свій сенс, але Франко тут же, зовсім у дусі просвітництва, доводить, що на виховання жінок великий вплив може мати наука та ніяк не література. «Чи Ви переконані, – питав Франко Павлика в одному з листів, – що жіноче питання має у нас такий гострий характер, що заступає собою прочі питання, економічні і культурні?..

Вірте мені, що з жіночок, особливо молодших, Ви швидше поробите соціалісток при допомозі фізіології та економічної теорії, ніж при допомозі хоч би й як досадних образів побутових з жіночого життя. Фогт, Дарвін, Ланге і др. швидше перероблять наших жінок, ніж Жорж Занд і Островський» [10, с. 214–215].

Іван Франко був переконаний, що «Гроза», присвячена викриттю «темного царства», зовсім не актуальна (а тому) й не цікава для Галичини. У статті «Неволя жінок в руських піснях народних» (1885) він писав, що «Темного царства», за виразом Добролюбова, в Галичині взагалі не було, «що русини обходяться з своїми жінками далеко лагідніше, далеко гуманніше і свободніше, аніж їх сусіди. Свобідна воля жінчини знаходить там далеко більше пошанування, ніж, наприклад, у великоросів» [8, с. 210]. На нашу думку, Франко зробив таке порівняння саме під впливом драми Островського «Гроза», зміст якої був йому відомий з перекладу М. Павлика. Разом з тим тут містилася пряма полеміка з думками Драгоманова. 1879 р. у відомій статті «Шевченко, українофіли і соціалізм» Драгоманов зазначав: «Звичайно кажуть, що на Україні нема такого самодурства, яке малює нам Островський в сім'ї московській. Такого – нема, а своє самодурство все-таки є...» [2, с. 51]. Можна заперечити, що Драгоманов, власне не про Галичину пише. Через декілька років Н.Кобринська вже на суто галицькому матеріалі підтримала позицію М. Драгоманова, посилаючись на старі пісні та весільні обряди. Та й тепер, писала вона в статті «Руське жіноцтво в Галичині в наші часи» (1887), в щоденному житті «жінка займає становище нижче від мужчин» [3, с. 505].

Павлик багато уваги приділяв становищу жінки в тогочасному суспільстві. Про це свідчать його статті, які він присвятив цій темі «Неволя женщин», «Про жіночу долю». На підставі народних пісень Павлик доводив, що «нема такої страшної неволі, як неволя дівчат і жінок», що жінка як була «невільницею мужчини з роду родинного (з віку-правіку), так і дотепер...» [5, с. 47].

У своїй праці «Перші ступені українського жіноцтва» (1890) Павлик вважає: «Доля наших селянок тим тяжче, чим вони темні» [6, с. 296–297]. Саме тому він не мав сумнівів, що драма О. Островського не втрачає своєї актуальності для Галичини. Полеміка набула особливого загострення 1900 р., коли Павлик видав свій переклад. Видання 1900 р. цікаве тим, що наприкінці книжки є передмова, написана самим Павликом, яка з того часу не передруковувалася. Це остання літературно-критична праця Павлика, в якій відчутні зміни у його ставленні до літератури. Саме тут йдеться про естетичний чинник при розгляді тих чи інших творів мистецтва.

Так, він з'ясовує принципове для нього тепер питання про естетичне значення «Бурі». У Павлика немає найменшого сумніву: «Буря» (так переклав Павлик назву «Гроза») твір не лише високо-артистичний, але й високо-драматичний, і до того ж реалістичний, з живими особами й натуральною сценою людського життя. Коли ж так, то не можна говорити про старість «Бурі», – є речі, старші від неї на кількасот років, а проте вони й досі не старі» [1, с. 80–81].

Щодо соціального значення драми Островського для Галичини, то Павлик стверджує, що родинне життя в Галичині не дуже відрізняється від того, що змальовано в «Бурі», що «чим тяжче

праця жінки, чим раз гірші злидні...». «Ось чому, – робить висновок перекладач, – інтерес до таких літературних творів, як «Буря» Островського, мусить рости. «Буря», значить, твір вічно свіжий, вічно живий, безсмертний» [1, с. 82–83]. У післямові перекладач коротко розповів про історію вистав «Бурі» у його перекладі на галицькій сцені, про велике естетичне значення драми Островського. М. Павлик переконаний, що для Галичини «Буря» залишається дуже актуальною.

Іван Франко написав рецензію на видання Павлика, яка була надрукована в «Літературно-науковому віснику» у червні 1900 р. (т. X, № 6). Франко не погоджується з позицією Павлика щодо «Бурі» за всіма пунктами, в тому числі і за естетичним. Павлик захищає високу літературну вартість «Грози». Проте він не аргументував свою позицію конкретним аналізом, а обмежувався загальними фразами щодо «високо-артистичного» значення драми. Франко не вбачав у драмі ніякої естетичної цінності. Він намагається довести свою правоту, характеризуючи дійових осіб драми Дикого і Кулігіна, як таких, що не можуть «зворушити нас». Що ж до головної сцени драми («признання Катерини перед мужем і свекрухою під впливом грому і замазаного малюнка пекла»), то вона, на погляд Франка, «викликає радше сміх, ніж трагічне потрясіння». Приймаючи до уваги захоплення Павлика проблемами етнографії, рецензент визнає, що Островському вдалося відтворити етнографічно точну картину певного суспільства в певний час. Та цього мало для справжнього мистецтва: «Островський, – пише Франко, – не вмів піднятися понад етнографічну вірність і створив образи, цінні для етнографа й історика культу-

ри, але з артистичного боку зовсім недовговічні» [9, с. 52]. Історико-літературна правда була на боці М. Павлика, проте І. Франко продемонстрував більш тонке вміння, аналізуючи художній твір, беручи до уваги його чисто літературні якості.

Іван Франко мав певні упередження щодо «Грози». Як і М. Павлика, його колись вразив сюжет роману М. Чернишевського «Что делать?». Він виходив із переконання, що жінка, яка покохала, не може рахуватися з будь-якими зовнішніми обставинами; вона готова піти за коханим чоловіком на край світу, зневажаючи людський і навіть Божий суд. Такою, наприклад, була дружина нещасного Николайка з «Пісні про шандаря», яку аналізував Франко у статті «Неволя жінок в руських піснях народних», а потім поклав у основу сюжету «Украденого щастя». І. Франко наполягав, що п'єса Островського зовсім чужа й незрозуміла для галичан: «Мені здається, наскільки я знаю родинне життя серед нашого простого народу, що тут навіть порівняння не може бути, що такі сімейні відносини, які показані в «Бурі», для наших селян будуть виглядати мов оповідання про песиголовців» [9, с. 53].

Павлик сприйняв рецензію Франка з великим обуренням і вирішив підготувати своє спростування. Він поставився до цього з неабиякою старанністю. Залишилися три чорнові варіанти відповіді. Франкова рецензія не змусила Павлика відмовитись від своїх переконань. Перекладач, як і раніше, захищає свою думку про велике художнє значення твору Островського, а рецензента фактично звинувачує у потуранні низьким естетичним уподобанням. Так, на закид Франка, що зізнання Катерини може збудити тільки сміх, Павлик від-

повідає, що тут думка рецензента збігається з реакцією консервативних кіл: «Певна частина галицько-руської публіки справді сміється в театрі в найтрагічніших місцях» [9, арк. 8].

Однак Павлик не мав сумніву щодо актуальності драми Островського для Галичини. Аргументуючи свою позицію, перекладач посилався на художню творчість самого ж Франка. Павлик наводить слова рецензента, «що в наших простонародних родинях нема нічого похожего на «Бурю» і з цього приводу робить досить ущипливе зауваження: «хоть, наприклад, «Украдене щастя» добродія Ів.Франка мало б вказати критикові на те» [9, арк. 15].

П'єса українського драматурга була певною мірою своєрідним полемічним відгуком на п'єсу російського драматурга. Проте художнє втілення попереднього задуму виявилось більш складним. Павлик сприйняв зміст «Украденого щастя» як суперечливого до суспільно-політичних поглядів автора. І таке сприйняття підтверджує сучасне уявлення про можливість неодноразового тлумачення центрального драматичного твору Франка [7, с. 8].

У відповіді на рецензію Павлик знову підтверджував своє розуміння високої моральності героїні Островського. «Я писав, – нагадував Павлик, – що межі нашими заміжніми жінками є або просто блудниці, або ще гірше – всесторонні гидкі кокетки (що роздають свої чувства все і всім), і що супроти таких Катерина Островського справді полюбила, і то уперше в життю, одного-однесенького мужчину – Бориса і призналась в любові чоловікові, має себе за негідницю та й короче – людина високо-високо моральна. Мені ані на думку не впало винуватити за таке загалу наших заміжніх жінок» [9, арк. 9].

У своїй антикритиці М. Павлик не завжди дотримувався спокійного і розважливого тону – тим більше, що далі він переходив від питань літературних до прямих політичних обвинувачень. Суперечки між ними були й надалі, колишньої дружби і співробітництва уже не було.

Висновки. Не можемо сказати, хто був більше винен у тому, що так склалося. Певно, своя частка провини лягає і на одного, і на іншого. Усе це вже історія, і вона підлягає об'єктивному вивченню – без упереджень і пристрастей. Але зазначена полеміка дає можливість створити більш конкретне уявлення про певну еволюцію літературно-критичних поглядів Павлика. Що ж до історії взаємин Франка й Павлика, то тут треба враховувати слушне зауваження І. Денисюка, який справедливо наполягає на необхідності відкинути хибну тенденцію «до звеличення Шевченка, Франка, Марка Вовчка і т.п. за рахунок приниження історичних діячів з їх оточення – чи, радше, їхніх сучасників...». Дослідник вдало підкреслив, що взаємини «видатної людини з її сучасниками не слід уявляти як діалог велетня з пігмеями, а як пошук істини через плюралізм думок» [1, с. 118].

Література

1. Денисюк І.О. Невичерпність атома : 36. наук. праць / І.О. Денисюк ; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Львів : [б.в.], 2001. – 319 с.
2. Драгоманов М.П. Літературно-публіцистичні праці : у 2 т. Т. 1. Статті, розвідки / М.П. Драгоманов. – К. : Наук. думка, 1970. – 531 с.
3. Кобринська Н.І. Вибрані твори : [повісті, оповідання, новели, вибрані листи] / Н.І. Кобринська. – К. : Дніпро, 1980. – 445 с.
4. Островський А.Н. Буря: драма в 5-ти діях / А.Н.Островський ; з російської пере-

клав і видав М. Павлик. – Львів, 1900. – 84 с.

5. Павлик М.П. Проза, публіцистика, листування: 3 маловідомої спадщини / М.П. Павлик ; упорядник В.А. Качкан. – Львів : Світ, 1995. – 156 с.

6. Павлик М.П. Твори / М.П. Павлик. – К. : Дніпро, 1985. – 367 с.

7. Теплинський М. Жіноча доля в українській класичній літературі: на прикладі зіставлення «Украденого щастя» І Франка і «Грози» О.Островського / М. Теплинський // Дивослово. – 1996. – № 8. – С. 8–11.

8. Франко І.Я. Зібрання творів : у 50-ти т. / І.Я. Франко. – К. : Наукова думка, 1976–1986: Т. 26. – 462 с.;

Т. 32. – 518 с.;

Т. 48. – 767 с.

9. ЦДАУЛ. – Ф. 663, оп. 1, од. зб. 47.

Prymak L.B. I. FRANKO AND M. PAVLYK'S DEBATES ABOUT O. OSTROVSKYY'S DRAMA «THUNDERSTORM»: LITERARY-CRITICAL AND ETHNOGRAPHIC ASPECTS. *The article deals with little-known debates between I. Franko and M. Pavlyk about the drama «Thunderstorm» by Russian playwright O. Ostrovskyy. The state of translations in Ukraine in the late XIXth century reflected the efforts of Ukrainian literature to reach wider world art spaces, which meant the choice of other directions. There was a need to summarize theoretical developments in this field. This was done by I. Franko, who was convinced that translations had always been a significant force in the historical and literary process. I. Franko was both a practitioner and theorist of translations, while M. Pavlyk was mostly involved in practical activities. Long years of their mutual work had to influence the ideas about literature, social life and translation issues. I. Franko and M. Pavlyk's views were the same regarding the fact that translations*

of best examples of world literature do not threaten the independence of Ukrainian literature and language, moreover they contribute to their further development. Pavlyk gives his priority to dramatic works among his translations. They deserved special attention as repertoires of Galician drama theaters were in need of them. However, I. Franko and M. Pavlyk's views, as it turned out, were not the same. Their debates about O. Ostrovsky's drama «Thunderstorm» show their own positions, and they should be treated as «the search for truth through pluralism of opinions». We can not say who is more to be blamed for the above fact. All this is history now, and it is a subject for objective study without prejudices and passion.

Keywords: *debates, translation, Galicia, Ukrainian literature, dramatic works.*

Приймак Л.Б. ПОЛЕМИКА И. ФРАНКО И М. ПАВЛЫКА ПО ПОВОДУ ДРАМЫ А. ОСТРОВСКОГО «ГРОЗА»: ЛИТЕРАТУРНО-КРИТИЧЕСКИЙ И ЭТНОГРАФИЧЕСКИЙ АСПЕКТЫ. *В статье рассматривается малоизвестная полемика между И. Франко и М. Павлыком о драме рус-*

ского драматурга А. Островского «Гроза». Позиции И. Франко и М. Павлыка совпадали в том, что переводы лучших образцов мировой литературы не только не угрожают самостоятельности украинской литературы и украинского языка, а напротив, способствуют их дальнейшему развитию. Именно драматическим произведениям М. Павлык отдаёт первенство среди своих переводов. Они заслуживали особого внимания, потому что репертуары драматических театров Галичины испытывали в них потребность. Однако позиции И. Франко и М. Павлыка, как оказалось, не совсем совпадали. Так, полемика, возникшая между ними по поводу драмы Островского «Гроза», свидетельствует о принципиальности позиций каждого, и ее следует расценивать как «поиск истины через плюрализм мнений». Нельзя сказать, чьей вины было больше в том, что так произошло. Всё это уже история, и она предполагает объективное изучение – без предвзятости и эмоций.

Ключевые слова: *полемика, перевод, Галичина, украинская литература, драматические произведения.*